

ISSN 2806-2841

Eesti Looduskaitse Seltsi

infokiri nr 4/2025

SEPTEMBER 2025

Teemad infokirjas

- Eesti Looduskaitse Seltsi konverents
- Ülevaade kongressist
- Eesti looduse päev Soomaal
- Jõed kui elu alus
- Loodusvaatluste maraton
- Angerjas – 2025. aasta kala
- Hollandit avastamas
- Suveüritused osakondades
- Esmatähtis on keskkonna ja liikide kaitse
- Tartlased Romantilisel Rannateel
- Tartu osakonna õppereis
- Sonda osakonna suviseid tegemisi
- Lugu Sargvere saarest
- Heausksete inimeste lootused

K. Kivend „Põder“. Illuka Kool

Eesti Looduskaitse Selts valis uue juhatuse ja seadis sihte tulevikuks

Kalev Sepp, ELKS-i esimees

26. juulil 2025 kogunes Eesti Looduskaitse Selts Kurgjärve spordibaasi oma kongressile, et valida uued juhatuse ja revisjonikomisjoni liikmed. Koosoleku juhatajaks valiti Kalev Sepp ja protokollijaks Tiiu Saar. Häältelugemiskomisjoni kuulusid Rutt Kukk, Epp Sulg ja Alar Välba.

Tagasivaade tehtule

Esimees Kalev Sepp andis ülevaate aastatest 2021–2025. Tema sõnul oli suurim saavutus seltsi uue arengustrateegia valmimine, mis seab sihiks kujundada ELKS 2027. aastaks kasvava liikmeskonnaga tunnustatud vabaühenduseks. Strateegia valmimist vedas Raul Savimaa. Strateegia järgi on seltsi missioon liita looduse ja rahvuskultuuri hoidjaid, suurendada keskkonnateadlikkust ning pakkuda tasakaalukaid lahendusi, mis ühendavad loodust, majandust ja riiki.

Eelnimetatud perioodil alustati infokirja väljaandmist, koliti Kari tänavale uutesse ruumidesse ning loodi mitmed toimkonnad (strateegia-, kommunikatsiooni-, metsanduse, ajaloo-, rahastuse ja keskkonnahariduse toimkond). Infokirja koostamist on vedanud kommunikatsioonitoimkond, mille aktiivsed liikmed on olnud Anne Nurgamaa, Tiiu Saar ja Raul Savimaa. Toetajaliikmete arv on vähenenud, kuid tegevustoetust on saadud Keskkonnainvesteeringute Keskuselt. Oleme jätkuvalt väga tänulikud AS-idele Ecometal ja Heidelberg Materials Kunda nende panuse eest.

Selts on osalenud strateegiliste dokumentide koostamises ning mitmetes riiklikes komisjonides ja seirekogudes.

Oluliseks traditsiooniks on kujunenud Eesti looduse päeva tähistamine, mis on toimunud Lihulas (2022), Karula rahvuspargis (2023) ja Harku vallas (2024). Viimati käsitleti seal Euroopa looduse taastamise määrust, mis puudutab nii elupaiku, tolmeldajaid, jõgesid kui ka linnade rohealade laiendamist. Samuti on ELKS korraldanud konverentse Tallinna Ülikoolis, Eesti Maaülikoolis, TalTechis ja Tartu Ülikooli Oecologicumis. Tähelepanuväärsed olid Jaan Eilarti 90. sünniaastapäeva tähistamine Paides ja Kaljo Põllu näitus Tartu Ülikooli raamatukogus.

Auliikmed ja mälestamine

Perioodil 2021–2024 nimetati auliikmeteks teiste seas Vootele Hansen, Ave Loigu, Uku Alakivi, Irja Alakivi ja Anu Sillaots. Kongressil meenutati ka 2024. aasta lõpus lahkunud president Arnold Rüütlit – seltsi auesimeest, varasemat juhatuse esimeest ja ELKS-i asutajaliiget, kelle roll Eesti looduskaitseliikumises oli hindamatu.

Sõnavõttud ja arutelud

Revisjonikomisjoni juht **Tiiu Paloveer** rõhutas vajadust korrastada raamatukogu ja kunstikogu: „Need väärtused vajavad hindamist ja kindlustamist. Kui me ei tea nende tegelikku väärtust, ei saa me neid ka tulevastele põlvetele tagada.“

Raul Savimaa avas teemat *keskkonnajulgeolek*: „See tähendab puhta õhu ja vee tagamist, riskide maandamist ja loodusvarade säästlikku kasutamist. ELKS võiks mõelda, kuidas seda mõistet selgemalt oma tegevusse põimida. See ei ole ainult ökoloogia, vaid ka rahvusvaheline ja sotsiaalne turvalisus.“

Leo Filippov andis edasi professor Ülo Vooglaiu tervitused ja rõhutas vajadust tunnustada maastikuhooldajaid: „Kodukaunistamise auhinna kõrval võiks ELKS anda välja oma eriauhinna, mis tõstab esile loodussõbraliku maakasutamise. See annaks ühiskonnale selge sõnumi, et hooliv suhtumine maastikku väärib tunnustust.“

Olav Renno juhtis tähelepanu, et sageli ei jõua seltsi ettepanekud otsustajateni. „Peame oma pöördumised tegema selgemaks ja konkreetsemaks, et neid ei oleks võimalik kõrvale lükata põhjendusega, et pole nähtud või kuulda saadud.“

Tiina Elvisto ja **Vallo Ehasalu** tegid ettepanekuid, kuidas täpsustada märgukirja Tartu Sanatooriumi pargi kaitseks. Elvisto rõhutas kaitse alla võtmise vajadust, Ehasalu pakkus välja, et adressaatide hulka tuleks lisada ka Nordecon, kelle plaanid parki otseselt ohustavad.

Valimised

Kongress otsustas, et seltsi esimehena jätkab Kalev Sepp. Uude juhatusse valiti Anne Nurgamaa, Tiina Elvisto, Reet Viira, Raul Savimaa, Nadežda Tšerkašina, Helmut Hallemaa, Malle Peedel ja Kalle-Mart Suuroja. Revisjonikomisjoni liikmeteks said Tiiu Paloveer, Alar Välba, Tiiu Saarist ja Heidi Sokko.

Soovitused tulevikuks

Kongressil tõdeti, et selts peab muutuma ühiskonnas senisest nähtavamaks ja suurendama koostööd nii riigiasutuste kui ka kohalike omavalitsustega. Oluliseks peeti noorte kaasamist ja keskkonnahariduse tugevdamist, samuti rahvusvaheliste sidemete arendamist. Eraldi rõhutati vajadust väärtustada keskkonnajulgeoleku teemat, korrastada ja kindlustada seltsi raamatukogu ja kunstikogu ning leida uusi toetajaid ja rahastusallikaid.

Kongressi lõpetas taasvalitud esimees Kalev Sepp tänusõnadega kõigile osalejatele, rõhutades, et seltsi ülesanne on ühtaegu hoida traditsioone ja avada uusi tegevussuhte.

Kurgjärvel kohtusid loodus, julgeolek ja kogukondade kaasamine

Raul Savimaa, ELKS-i aseesimees, konverentsi programmijuht

26. juulil 2025 toimus Kurgjärvel Eesti Looduskaitse Seltsi konverents, mille peateemaks oli „Loodushoid, julgeolek ja majandus“. Sisukas arutelu tõi esile uusi vaatenurki loodushoius.

Konverentsi avas ELKS-i esimees, Eesti Maaülikooli professor **Kalev Sepp**, kes tutvustas seltsi tegevusi aastatel 2024–2025, rõhutades looduskaitsekoostöö olulisust Eestis.

Seltsi esimees Kalev Sepp konverentsi avakõnet pidamas. Foto autor: Raul Savimaa

SA Rõuge Valla Turism juhatuse liige **Einike Aedmaa** tõi oma ettekandes „Inspireeriv Rõuge“ esile seda, kuidas loodusväärtused on Rõuge piirkonnas põimunud identiteedi, kogukonnatunnetuse ja kestliku turismiga. Aedmaa juhtis tähelepanu sellele, et Rõuge vald on Eesti loodusmaastike elav entsüklopeedia – see on koduks nii Suurele Munamäele kui ka Eesti sügavaimale looduslikule järvele. Samuti on piirkonnas ainulaadsed looduseõpperajad, nagu Ööbikuorg ja Hinni kanjon.

Kliimaministeeriumi elurikkuse kaitse osakonna juhataja **Timo Kark** käsitles oma ettekandes riiklikku looduskaitsepoliitikat ja eesiseisvaid muudatusi. Tema sõnul on fookuses nii rohevõrgustike sidusus kui ka elurikkuse kaitse uute tööriistade rakendamine.

Sügavamalt vaatas looduskaitset läbi riigikaitse prisma Tõrvandi Kooli õppejuht ja Kaitseliidu vabatahtlik **Jonas Nahkor**, kelle ettekanne „Looduskaitse Eestis sõja ajal“ tõi esile, kuidas erinevad väärtussüsteemid – looduskaitse ja riigikaitse – võivad inimese sees põrkuvalt või toetavalt koos eksisteerida. Tema kogemus mõlemas maailmas andis ettekandele hea isikliku mõõtme.

Osalejad ELKS-i konverentsil. Foto autor: Raul Savimaa

Rõuge valla keskkonnaspetsialist **Margit Päkk** andis ülevaate kohaliku omavalitsuse keskkonnaprobleemidest ja lahendustest. Päkk tõi esile jäätmekäitluse kitsaskohad, maavara kaevandamise mõjud ning võõrliikide leviku. Erilise tähelepanu all oli elanike teadlikkuse suurendamine – alates sotsiaalmeedia kampaaniatest kuni praktiliste jäätmejaamade halduseni. Päki sõnul on kogukonna kaasamine võtmetähtsusega.

Lõuna-Eesti noorte kaasamist roheteemadesse käsitlesid **Kristel Koddala** (Põlvamaa Arenduskeskus) ja **Mirjam Nurmla** (Kanepi Gümnaasium). Ettekandes tutvustati LEEN-projekti, mis kujundab keskkonnateadlikest õpilastest tulevased otsustajad. Programmis osalevad Põlva, Kanepi ja Räpina gümnaasiumid, kus toimuvad keskkonnateemalised töötod, valikkursused ja ühisprojektid ettevõtetega.

Konverentsi lõpetas paneelarutelu „Loodus, julgeolek ja majandusjulgeolek: tasakaalu otsingul“. Kõnelejad nõustusid, et loodushoid ei ole ühiskonnale luksus, vaid otsene vajadus, mille kaudu toetatakse nii elukeskkonna turvalisust kui ka majanduslikku stabiilsust.

Konverents andis kuulajatele nii konkreetseid teadmiseid kui ka üldisema kinnituse, et erinevad valdkonnad saavad looduskaitstes edukalt koostööd teha.

Konverentsi ja kokkutuleku toimumiskoht – Kurgjärve spordibaas. Foto autor: Raul Savimaa

Eesti looduse päev Soomaal

Eha Lambing, ELKS-i Tartu osakond

16. augustil 2025 tähistasid Eesti Looduskaitse Selts, Kliimaministeerium ja Keskkonnaamet Eesti looduskaitse 115. sünnipäeva Soomaal Tipu Looduskoolis. Külalisi kostitati omavalmistatud kookide, tee ja kohviga. Tervitussõnad ütlesid ELKS-i esimees Kalev Sepp, Tipu Looduskooli juhataja Dagmar Hoder ja Põhja-Sakala vallavanem Karel Tõlp. Soomaaga seotud toredaid muusikalisi vahepalasisid pakkus pillimees Edu Kuill.

Vallavanem rääkis looduskaitse ja majanduse vahelistest kitsaskohtadest. Mure on tekkinud huntidega: lihaveiste farm on kaotanud huntidele 80 vasikat. Kohati on probleem ka karudega. Võidelda tuleb isetekkeliste prügimägedega. Tõlp leidis, et kui võetakse rohkem metsi kaitse alla ja keelatakse raie, kaovad töökohad; ahikütet ei tohi keelustada. Tema seisukoht oli, et loodust tuleb kaitsta, aga mõistuse piirides.

Looduskooli juhataja tutvustas nende tegevust: laste- ja noortelaagreid, koolitusi ja õppeprogramme.

Hanno Zingel pidas ettekande „**Märgalad meil ja mujal: kuidas neil läheb?**“. Märgala mõiste võeti kasutusele Ameerika Ühendriikides ja see tähendab veerikast ala. 1990-ndatel hakati pühenduma nende kaitsele. Eesmärk on kuivendatud märgalad tagasi tuua. Üks kolmandik Eesti metsadest on kuivendatud, need on enamuses kõdusoometsad. Metsa veestamisel Soomaal on liigirikkus kasvanud. Suurim sellelaadne ettevõtmine Eestis on olnud Sindi paisu eemaldamine, mis on toonud rohkem kalu Soomaa jõgedesse. Looduses on kõik seotud. Seakatk aitab paradoksaalsel kombel karupoegadel ellu jääda.

Priit Voolaid rääkis **soode taastamisest Soomaal**. Soode taastamine algas seal 2012. aastal Kuresoo kaguserval. Kraavid suleti, terve kuivendussüsteem likvideeriti. Esimesed paisud lekkisid, kuid saadi hulganisti kogemusi. Paisud tehakse täidetud pinnasega teatud vahemaade tagant. Uuritakse, kuidas kraavide sulgemine elustikule mõjub. Eesmärk on panna käima protsessid, mis on soole omased. Öördi raba läbivad peakraavid, mis on rajatud juba 19. sajandil, viisid vee Tõramaa jõkke. Öördi rappa on rajatud Eesti pikimad paisud – kuni 560 m. Seal on nüüd püsiv suurvesi. Talvel moodustub jääväli, mida saab kasutada uisuradadeks. Puid on surnud 23 ha. Puidu kättesaamine oleks raske. Valgesoos tehti samuti lagesoo taastamist, kuid seal veetase väga ei tõusnud ja kasevõsa tuli peale. Kasvas aga lindude arvukus.

Algis Martsoo kõneles **kliimamuutustega kohanemisest Soomaal**. Tema teeb siin matku viiel aastaajal. Liigutakse kelkudega, räätsadega, kanuudega ja jalgsi. Kanuudega sõidetakse kevadel, põhiturism algab suvel. Talved on muutunud ebastabiilsemaks. Kui talv on pehme, tuleb suurvesi talvel ja puudub kevadel. Kelgu- ja kanuuretked tuleb ajastada vastavalt kohalikule kliimale. Koroonaag tõi Soomaale väga palju inimesi. Praegu kohalike turistide arv langeb, välismaalaste osatähtsus aga suureneb. Soomaa piires on sissekirjutusega püsielanikke 39, kuid ajutisi elanikke ja suvekodude omanikke on rohkem.

Sandra Urvak rääkis **Soomaa kultuuriväärtustest**. Rahvusparkides kaitstakse ka kultuuri. Soomaa on looduslikult väga eraldatud piirkond. Teedeks on siin jõed, inimesi on vähe. Soomaal elavad need, kes armastavad üksindust ja vabadust. Inimene on siin suuresti korilane, marjulkäimine on tähtis. Siinne oluline liiklusvahend ja Soomaa sümbol on ühepuulootsik. Kohalikud ei kasuta sõna *haabjas*, vaid selle asemel on *lootsik*. Jõgedele ehitati rippsildu, pukksildu, kastsildu, mis on just Soomaale omased. Vanu talukohti on siin umbes 200. Looduseusk ja vastav kombestik on siin kestnud kaua.

Priit Zingeli ettekanne oli „**Jõed kui elu alus – Amasoonase õppetunnid**“. Ettekandja võrdles Soomaad Amasoonia vihmametsadega. Veeteed on mõlemas olnud peamised liiklusteed. Veeteed on siiani kogu maailmas kõige odavamad liikumisteed. Kui meil on siin viis aastaaega, siis Amasoonias on neid ainult kaks: vihmaperiood ja kuivaperiood. Viimased kaks aastat on olnud põuased. Suured piirkonnad on olnud muust maailmast ära lõigatud. Inimesed ei saa liikuda. Põud toob kaasa ka metsatulekahjud. Suurenenud on vihmametsade üleraie. Kuni on vett, jätkub mõlemas elu.

Pärast ettekandeid tutvustas Soomaa giid Krista Kingumets rahvale rahvuspargi uut keskusehoonet Tõramaal. Maja on värskelt valminud, kuid veel sisustamata. Uues hoones on hoopis rohkem mugavusi, näitusepindu ja loenguruume. Järgmiseks hooajaks on kompleks valmis.

Kuna aega nappis, jõudsime teha giidi juhendamisel ainult lühikese sissepõike Riisa rappa. Raba on hästi ligipääsetav, algab kohe maantee äärest. Nägime üleminekut siirdesooks ja veidi ka raba. Tutvustime taimestikuga.

Päev oli hariv ja kordaläinud ning ilm ilus.

Jõed kui elu alus – Amasoonia õppetunnid

Priit Zingel, Eesti Maaülikooli hüdrobioloogia ja kalanduse õppetool, hüdrobioloogia vanemteadur

Inimloomus on millegipärast põimunud muutuste eitamisega. Üldiselt kiputakse uskuma, et kõik, mis on täna, on ka homme. Heaks näiteks on meid ümbritsevad jõed. Oleme nendega harjunud. Nad on meie jaoks olulised ja seda rohkematel tasanditel, kui oskame arvata. Kuid mis on jõgi? Lihtsustatult võib öelda, et see on vesi, mis on kuskil vihmamana maha sadanud (punktis A) ja voolab nüüd sealt kuhugi (punkti B). Võib öelda, et jõed on ajutiselt püsivad. Kui vihmad lakkavad, kaovad ka jõed.

Hoiatavaks näiteks on viimastel aastatel Amasoonia piirkonda tabanud erakordsed põuad, mis on viinud osa jõgede ja järvede (ajutise?) kadumiseni. 2023. ja 2024. aastal registreeriti seal viimase 122 aasta madalaim veetase. Isegi Amazonase osariigi pealinnas Manauses langes veetase nii madalale, et enamik sadamarajatistest jäid veest nii kaugele, et vähegi suuremad laevad ei pääsenud enam sadamasse. Teadlaste arvates on selle tohutu põua üheks peamiseks põhjuseks

vihmametsade üleraie. On juba mõnda aega teada, et selle piirkonna metsad suudavad ise mõjutada piisavas ulatuses atmosfääri tsirkulatsiooni, vallandamaks tuulemuutuste, mis toob ookeanilt rohkem niiskust ja käivitab vihmahooaja. Põhimõtteliselt vallandavad metsad doominoefekti, millel on ilmastikule oluline mõju. Üksainus puu ei ole aga mets. Kui raiuda tühjaks liiga suured alad, võib vihmade senine rütm sootuks muutuda.

Mida see põud kaasa toõi?

- **Veepuudus**

Joogivee puudus oli laialt levinud. Jõesid kuivasid või saastusid massilise kalade suremise tõttu, sundides kogukondi vett ostma ja ootama suplemiseks ööpimedust, kui jõgede veetemperatuur langes.

- **Toiduga kindlustamatus**

Kalapopulatsioonid varisesid kokku, paljud olulised kalaliigid surid madala hapnikusisalduse ja kõrgete temperatuuride tõttu. See halvas kalapüügi, mis oli paljude perede peamine toidu- ja sissetulekuallikas.

- **Isolatsioon ja transpordikatkestus**

Veeteed muutusid läbimatuks, katkestades juurdepääsu arstiabile, turgudele ja koolidele. Ainuüksi Peruus jäi isoleerituks üle 130 kogukonna.

- **Metsatulekahjud ja õhusaaste**

Põud põhjustas Brasiilias üle 50 000 tulekahju, mille käigus suits haaras linna ja hävitas metsi. Peruus oli tulekahjuhoiatused arv varasemaga võrreldes kolmandiku võrra suurem.

- **Meditiinilised probleemid**

Saastunud vesi ja puhta vee kättesaadavuse piiratus põhjustas ohtralt terviseprobleeme, sealhulgas nahainfektsioone ja seedetrakti haigusi. Ka metsatulekahjude suitsust tingitud kuumastressi ja hingamisprobleemide esinemine sages järele.

- **Elatusvahendite ja traditsioonide kadumine**

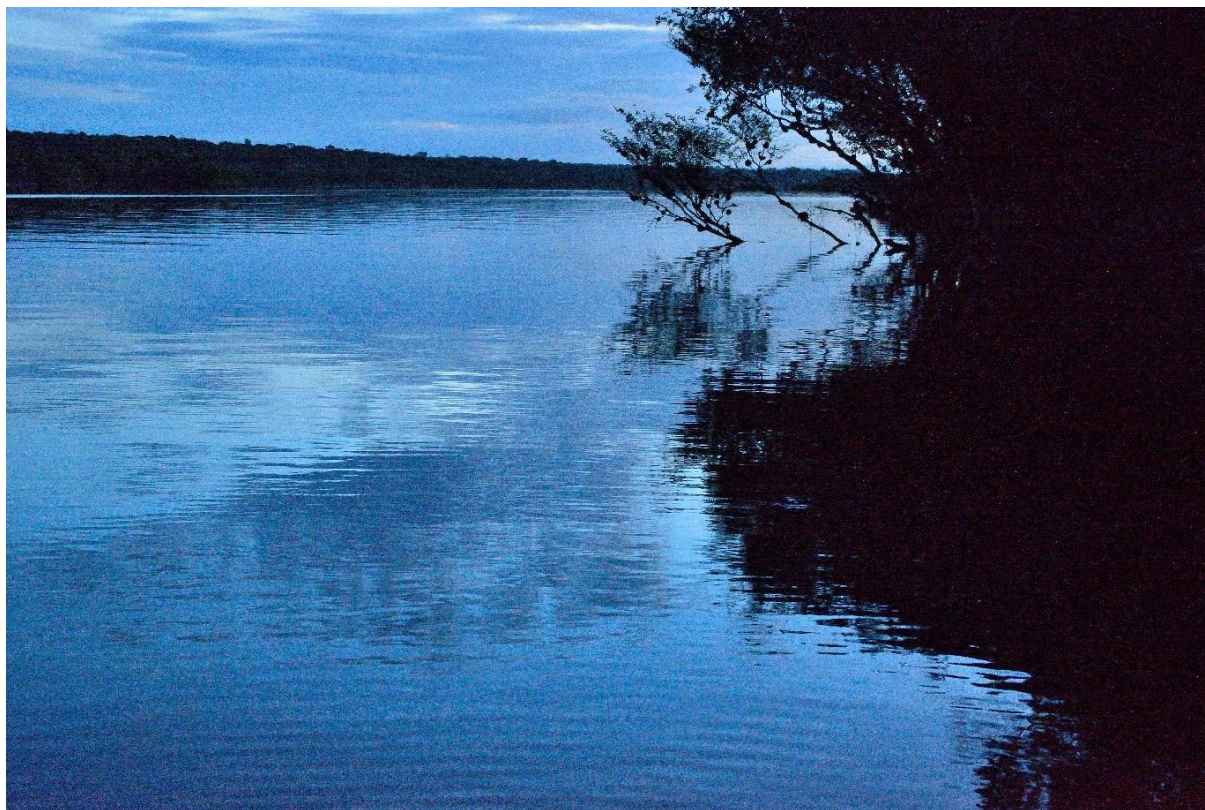
Traditsioonilised eluviisid olid häiritud. Kogukonnad, mis sõltusid jõgedest (transport, kalapüük ja kultuuripraktikad), seisid silmitsi eksistentsiaalsete ohtudega. Paljud pidid hülgama esivanemate maad või kohanema harjumatu linnakeskkonnaga.

Mida on meil võimalik sellest õppida?

Tark on see, kes õpib teiste vigadest. Põhiline õppetund võiks olla see, et kõiksugu looduskaitsepiirangud, mis esialgu võivad tunduda majandustegevust piiravana, on lõppkokkuvõttes kasulikud ka majandusele. Kui vaatame ainult puiduvarumise seisukohalt, võib raiete piiramine näida kahjulik. Kui aga üleraiaimine viib pikas perspektiivis selleni, et metsad kaovad (ulatuslikud põlengud) ja kaovad ka väljaveokanalid (jõesid), võib selguda, et rangemad piirangud oleksid olnud kasulikud ka puiduvarumise seisukohalt. Rääkimata kõigest muust negatiivsest, mis selle ökokatastroofiga kaasneb.

*Sama koht Tumbira jões (Brasiilia) tavalisel madalveeperioodil (2019) ja ekstreemsel madalveeperioodil (2023).
Fotode autor: Priit Zingel*

*Sama koht Tumbira jões (Brasiilia) kõrgvee- ja ekstreemsel madalveeperioodil (2016 ja 2023).
Fotode autor: Priit Zingel*

Kopranõmme loodusvaatluste maratonil oli populaarseim nahkhiireretk

Raul Savimaa, ELKS-i Maardu osakonna esimees

7.–8. juunil 2025 toimusid Maardus Kopranõmme looduslal avalikud loodusvaatlused ELKS-i Maardu osakonna eestvedamisel. Ettevõtmine oli osa üle-eestilisest loodusvaatluste maratonist, mille eesmärk on suurendada teadlikkust kohalikust elurikkusest ja kaasata inimesi ise loodust uurima.

Urmas Jürivete putukaid tutvustamas.

Lähivaatlus.

Kahe päeva jooksul osales vaatlustegevustes kokku 63 inimest. Laupäeval toimus kolm vaatlusringi: putukavaatlust juhendasid entomoloogid Allan Selin ja Urmas Jürivete Eesti Lepidopterooloogide Seltsist, taimede määramist juhtis botaanik Thea Kull Eesti Maaülikoolist ning hilisõhtune nahkhiirte ja ööliblikate vaatlus viidi läbi Lauri Lutsari (Eestimaa Looduse Fond) ja Allan Selini juhendamisel. Pühapäeval keskenduti loomade tegevusjälgedele ning elupaikade uurimisele koos Raul Savimaaga.

Roosa merikann on III kaitsekategooria taim.

Thea Kull õpetab Kopranõmmel, kuidas taimi ära tunda.

Vaatlusalaks valitud Kopranõmme on Maardu rohevõrgustiku üks väärtuslikumaid paiku, kus leidub liigirikast niidukooslust, nõmme ja liivikuala, kõdusood ja väikekogusid. Nii on see ideaalne keskkond loodusõppeks. Mitmekesine programm ja kogenud juhendajad pakkusid osalejatele uusi teadmisi

ning praktilisi kogemusi erinevate liikide määramisel. Kokku registreeriti 290 liigi esinemine, mis ületab varasemate aastate rekordid sellel alal.

Otsime putukaid.

Lauri Lutsar tutvustab nahkhiirte eluviisi.

Populaarseimaks kujunes seekord hilisõhtune nahkhiirevaatlus ja öine putukavaatlus, kus oli 29 osalejat, sealhulgas osalesid pered koos lastega. Kuulasime nahkhiirte lendamist nahkhiiredetektoritega, vaatesime põhja-nahkhiirt, kes on kõige põhjapoolsema levikuga nahkhiireliik Euroopas. Eestis on ta II kaitsekategooria kaitsealune liik. Rohkem infot põhja-nahkhiire kohta leiab näiteks Eestimaa Looduse Fondi lehelt <https://elfond.ee/nahkhiired/nahkhiirtest/pohja-nahkhiir>.

Öine putukavaatlus Allan Selini juhtimisel meelitas kokku nii putukaid kui vaatlejaid.

Öösel ei paista putukad nii värvikirevad kui päevavalguses.

Loodusvaatluste maraton on suurepärane võimalus kaasata elanikke kodukoha looduse väärtustamisse. Maardu osakonna korraldatud vaatlused said positiivset tagasisidet. Loodusvaatluste läbiviimist toetasid Tartu Ülikool ning SelgeSiht keskkonnahariduskeskus. 2025. aasta ja varasemate loodusvaatluste maratonide kohta on täiendav info aadressil <https://elurikkus.ee/lvm>.

Angerjas – 2025. aasta kala

Hillar Lipp, MTÜ Saarte Kalurite Ühing

Ruhnu elanikud leidsid Euroopa angerjale ehk harilikule angerjale (*Anguilla anguilla*) kõlava rootsipärase nime *ulan*; sellise rahvapärase nimega oli ja on ta ka mujal tuntud.

Euroopa angerjas on IUCN-i punases nimestikus liigitatud kriitilises seisundis liigiks. Ta elab Euroopa ja Põhja-Aafrika jõgedes ja magedaveelistes veekogudes kõikjal Lääne- ja Põhja Euroopas. Teda leidub ka Kanaari, Assoori ja Fääri ning Briti saartel ja Islandil ning Läänemeres selle väikese soolasuse tõttu.

Angerja isaskalad on märgatavalt väiksemad kui emaskalad. Angerja soomused on väikesed ja vähemärgatavad ning hõbedase läikega. Enamasti on angerja selg tumeroheline või pruunikas, küljed kollased ja kõht valge. Nahk on limane ja libe ning seepärast on elusat angerjat vaevarikas käes hoida.

Angerjas eelistab elada mudase põhjaga veekogudes. Suuremad angerjad toituvad vähese töödusliku tähtsusega kalaliikidest (kiisk, ahven, särg) ning tigudest, kalamaimudest ja ussist. Valitud elupaigas elab ta kaua. Angerjas on ööloom, kes päeval redutab mudas. Toiduotsingule siirdub ta öösel, seda täheldatakse ka põhjaõngepüügil. Aplusest hoolimata kasvab angerjas aeglaselt. Ta toitub vaid sooja ajal (aprillist-novembrini) ja veedab talve sügaval mudas talveunes.

Angerjas rändab kudema Sargasso merre ja tema kudemisharjumuste kohta on teavet vähe. Teatakse, et liigi kudemisaeg on märtsist juunini ja et ta alustab oma rändeteed Sargasso merre hilissuvel-sügisel, võttes ette 5000–7000 km pikkuse rände. Angerja elutsükel on aga endiselt salapärane, kuna puuduvad tehnoloogilised võimalused jälgida nii pikka kalade rännet. Osaliselt on rännet suudetud jälgida satelliite kasutades. On leitud, et sarnaselt mitme muu kalaliigiga (räim, kilu) liiguvad angerjad päeval sügavamates veekihtides (200–1000 m) ja öösel jälle ülemistes kihtides. Selle üheks põhjuseks võib olla vajadus hoida ainevahetust ja ujumistõhusust optimaalsel tasemel.

Maailma angerjavarud on kiiresti vähenenud. Selle põhjuseks on paljude tegurite – ülepüük, takistused rändeteedel (tammid), veekogude saastatus, muutused ookeanides ja ka Sargasso meres – kompleksne koosmõju.

Angerja kohta on ülestähendusi teinud Eesti kalandustegelane ja teadlane Rudolf Schmuul. Neid on kajastatud Hillar Lipu raamatus „Meri aitab elada“ (2017) alljärgnevalt. Väärtuselt moodustas angerjas Saare- ja Muhumaa kalanduses 1939. aastal esikoha ja andis 46,5% kogu Saare- ja Muhumaa kalapüügi väärtusest. Aasta väljapüük oli 316 800 kg angerjat, maksumusega umbes 450 000 tollast Eesti krooni. Kui vaadata vanemat statistikat, siis näeme väljapüükide jätkuvat suurenemist Eesti Vabariigi lõpuaastateni. Arvestatavad angerjapüügid olid kalurikolhoosi „Saare Kalur“ rannakalurite poolt 1960.–1980. aastatel.

Angerjad. Foto autor: Hillar Lipp

Hollandit avastamas

Eve Raska, ELKS-i A. Kitzbergi nim osakonna esimees

Holland on üks kummalisemaid maid päikese all. Teda peaks nimetama Veidrustemaaks või Vastuoksustemaaks, sest ta erineb ülejäänud maailmast peaaegu igas asjas. Esiteks, suur osa sellest maast on allpool merepinda. Ookeani hoidmiseks tema õigel kohal on ranga raha ja tööga rajatud suured tammid ehk kaitsevallid. Rannal on kohti, kus ookean mõnikord kogu oma raskusega maale peale rõhub ja vaene maa peab hirmsat vaeva nägema, et survele vastu pidada. [- -] Kõikjal võib näha kraave, kanaleid, tiike, jõgesid ja järvi. Justkui kuivale tõstetuna, ent ometi mitte kuivana sillerdavad nad päikese käes, võttes enda kanda lõviosa vilkast tegevusest, ja vaatavad üpris põlglikult kõrval laiuvaid vaikseid niiskeid põlde. Tekib kiusatus küsida: „Mis see Holland siis ikkagi on – maa või vesi?” (Katkend 19. sajandi Ameerika kirjaniku Mary M. Dodge'i raamatust „Hõbeuisud. Jutustus Hollandist.”)

Sellise kirjelduse Hollandist saime reisibüroost Tiit-Reisid. Käisime Hollandis 21.–28. augustil ja meil oli väga tore reis. Soovisime loodusreisi ja selle ka saime.

Hollandis on üle 20 rahvusparki. Meie uudistasime ühte neist. „See on paik, kus taevas ja maa jagavad lava” ehk Waddenzee (Mudameri või Padumeri), mis on 2009. aastal kantud ka UNESCO maailmapärandi nimekirja. Võttes enda alla 3 riigi (Hollandi, Saksamaa ja Taani) rannikualad ligi 500 km pikkuselt ning haarates ligi 10 000 km² suuruse maa-ala on see maailma üks suurimad loodete

alla jäävaid piirkondi, kus loodus saab toimetada segamatult. Waddenzee on paik Hollandis, kus tuul ja vesi loovad pidevalt uusi maastikke mudast, kraavidest, luidetest ja liivastest tasandikest. Waddenzeed peetakse ka üheks ilusamaks maailmapärandi nimistus olevaks Hollandi looduspiirkonnaks, kus loodusjõud saavad tegutseda suuresti oma äranägemise järgi. Mõõna ajal paljastuv merepõhi võib tunduda elutu ja viljatu, kuid tegelikkus on vastupidine. See suur loodete ala on oluline miljonite lindude ja kalade jaoks.

Ka meie proovisime ära hollandlaste vaba aja veetmise viisi – *wadlopen*'i ehk mudas matkamise, mis on väga populaarne. Kümned tuhanded inimesed kasutavad suviti võimalust matkata mõõna ajal mudastel väljadel eri pikkusega marsruutidel.

See oli üks tõeline mudas sumpamine, et mõõnaga taandunud mere piirini jõuda. Meri oli maha jätnud väga suure koguse erinevaid teokarpe ning väikseid krabisid.

Teisel Hollandi päeval külastasime Waddenzee keskust, mis ei jaga teavet ainult UNESCO maailmapärandi nimistusse kuuluva Waddenzee, vaid ka Ijsselmeeri kohta. Näituse läbiv teema on keskendunud sellele, kuidas hollandlased on suutnud oma maal ellu jääda. Siin ei vaadata tagasi üksnes möödunud sajanditesse, vaid heidetakse ka pilk tulevikku, mida saadavad uued väljakutsed, nagu kliimamuutused ja merepinna tõus. Hollandlased ise ütlevad, et Jumal lõi maailma, aga hollandlased lõiid Hollandi.

Pärast Waddenzee keskuse külastust jätkasime oma teed ja ületasime Suure Hollandi müüri ehk Afsluitdijki sulgtammi, mille rajamiseks andis viimase tõuke 1916. aasta – järjekordne üleujutus lõhkis senised kaitserajatised ja tohutu ala riigist jäi jälle vee alla. Maailmasõjast hoolimata panustas Holland mere vastu kaitsvate rajatiste püstitamisele. Esmalt rajati lühem tamm – 2,5 km pikk Amsteldiepdiijk (1920–1924). Saadud kogemusi kasutati ära 32 km pikkuse Afsluitdijki rajamiseks (1927–1932).

Tammi peal pidime veidi ootama, sest sild suleti veesõidukite läbilaskmiseks. Otse bussi eest liuglesid läbi laevad.

Järgmisena matkasime Shoorli luitealal, kus asuvad Hollandi kõrgeimad liivaluited. Üle saja aasta tagasi istutati siia puid, et liikuva liivaga võidelda, kuid tänaseks on osadele luidetele antud vabadus liikuda just nii palju ja just sinna, kui loodus ise seda määrab.

Külastasime Apeldoorni külje all asuvat Het Loo lossi, mis on Hollandi kuningakoja koduks olnud mitu sajandit. Lossi esimesed elanikud olid Willem III ja Mary, kelle lugu on dramaatiline segu võimust, perekonnast ja religioonist. Kui noorpaarist said Inglismaa kuningas ja kuninganna, sai lossist Euroopa võimukeskus. Siin lossis elas näiteks, ja see oli ka tema lemmikloss, Hollandi kuninga Willem–Alexanderi vanavanaema Wilhelmina.

Tegime väikese matka ka Veluwezoomi rahvuspargis. Selle piirkonna luidetel on oluline tähtsus ja suur roll Amsterdami ja piirkonna veega varustamisel. Imetlesime õitsvat kanarbikku.

Õhtul külastasime linna, kus samal aastal, kui asutati Tartu Ülikool, sündis „Põhja Mona Lisa” või ka „Hollandi Mona Lisa” autor Johannes Vermeer. Delft on lisaks tuntud oma maaliliste kanalite, ajalooliste majade ja sinivalge keraamika poolest. Jalutame keskväljakul, kanalite ümbruses.

Viimasel hommikul enne kodu poole sõitu jätkasime Hollandi avastamist mini-Hollandis Madurodami teemapargis Haagi külje all. See on paik, kus kogu Holland on nagu peopesal. 1952. aastal ametlikult avatud park rajati ühelt poolt heategevuslikul eesmärgil, teisalt on tegu omamoodi sõja mälestusmärgiga. Perekond Madurode soov oli püstitada mälestusmärk Dachau vangilaagris surnud pojale ning pärast kohtumist pargi idee autoriga toetasid nad selle rajamist.

Oli ilus reis, jäime väga rahule. Aitäh Tiit-Reisidele ja meie Katile. Ootame põnevusega uusi avastusretki.

Fotode autorid: Eve Raska ja Jaak Jaaku

Suveüritused ELKS-i osakondades

Alatskivi osakond

Prügi koristamine Alatskivi maastikukaitsealalt on püsitegevus, kuid on sõltunud leiust. Vanade majade lähedusest leiab sageli klaasi ja metalli. Samas kasvab võsa peale ja kõik on peitunud.

Alutaguse ja Jõhvi osakond

19.06.2025 toimus loodusretk Narva jõe äärde (koostöös Viru Instituudiga). Tutvuti Narva-Jõesuu vaatamisväärsustega, sõideti laevaga piki Narva jõge ja seejärel külastati nn Sinist laguuni ja Eestimaa Veneetsiat (Kulgu). Giidiks oli Priit Orav.

Oktoobri lõpuni on Eesti Kaevandusmuuseumis näitus „Kukersiit ja kuuking“ (koostöös Eesti Kaevandusmuuseumiga). Näitus tutvustab ainulaadset sümbioosi kivimite ja orhideede vahel, tuues esile looduse ilu ja keerukused tööstusmaastikul. Väljas on Enn Käissi fotod ja tema kogutud kivimid ning Mall Schmidt materjalid orhideedest. Näituse avamisel pidas Schmidt loengu tööstusmaastiku käpalistest.

01.07.2025 toimus orhideeretk Kalina rabas. Kohati 5 orhideeliiki: käokeel, balti sõrmkäpp, suur käopõll, hall käpp ja käoraamat. Juhendajaks oli Mall Schmidt.

Antsla osakond

02.06.2025 käisid Antsla kooli 10. ja 11. klass matkamas kohas, kus peaks olema käinud iga eestlane (eriti lõunaeestlane) – Taevaskodades Põlvamaal! Matkal räägiti Saesaare paisu ajaloost ja hädusest tulevikust, kuulati Neitsikoopast kostuvaid helisid, saadi teada, kust tuleb nimi Taevaskoda, kuidas need liivakivipaljandid tekkisid ning mis filmistseene on filmitud sealsetes imekaunites paikades. Lisaks rüübatil Emalätte allikast vett ning saadi lõpuks ka vihmasadu kaela. Matkal oli kaasas Janek Joab, kes juhtis tähelepanu paljudele rajal kohatud ja kuulnud lindudele, mõni neist ka haruldane (nt nõlva-lehelind).

05.06.2025 toimus Antsla koolis teise kooliastme karjääripäev, kus teiste seas esinesid ka ELKS-i liikmed Triin Sarnit (ettekanne „Kas keskkond huvitab mind ja kas see võib olla minu tulevikutöö?“) ja Tiina Ploom (ettekanne „Elukestev õpe“).

Räpina osakond

09.07.2025 toimus Taevaskojas vestlusring külavanem Ahti Bleivega, teemaks Saesaare pais. Pärast läbisime üheskoos matkaraja.

15.08.2025 oli RMK looduspäeva retk Meenikunno rabas.

Saaremaa osakond

04.06.2025 toimus retk „Looduspintsliga maalitud Kuressaare Lossipark“, kus õpiti tundma kevadvärvides Lossipargi puittaimi.

06.06.2025 – „Kuressaare kulduurikodimine“ savitöötoas, juhendas keraamik Riine Sooäär.

27.06.2025 – orhideeretk Roomassaare karjamaal koos Sirje Azoviga.

12.06.2025 – „Kuressaare kulduurikodimine“ Anne Olopi juures, kus perenaine tutvustas oma maale.

15.06.2025 toimus retk Vahase saarele kirjanik Alberti Uustulndi radadele. Kohtusime saarel legendaarse Vahase Arviga ja kuulasime muhedaid saarejutte. Vahase hiidrahnud said taas üle vaadatud ja vallutatud. Oli ka imeline kohtumine Vahase tammega.

01.07.2025 – Veiko Maripuu ja Heli Stokeby aia külastus, kus imetleti täisõites tulbipuud ja teisi haruldasi aiataimi.

14.07.2025 toimus taimetund Kuressaare lossipargi lilleniidul.

21.07.2025 – „Kuressaare kulduurikodimine“ Kuressaare lossi vallikraavi klaasikojas, kus klaasimeister Helen Maasik tutvustasid osalejatele klaasipuhumise kunsti. Saadi teada, kuidas valmib klaasist roos või lind, kuidas tekivad klaasile värvid jne. Samuti sai iga soovija endale meistri käe all klaaskuuli valmis puhuda.

26.08.2025 – Kuressaare kulduurikodijad külastasid näitust „Baltic Sea Art Project“ koos näituse kuraatori Külliki Järvilaga, kes tutvustas nelja saare kunstnikke ja rääkis näituse saamise lugu.

Klaasikojas. Foto autor: Reet Viira

08.08.2025 toimus loodusretk Vilsandile. Looduskaitse häll puudutas oma eheduse, loomuliku looduse ja kirkaste inimestega. Koos vilsandlase Margit Tätttega oli imelisel saarel lõputult kena kulgeda.

18.07.2025–20.07.2025 toimus koostöös Eesti Kodukaunistamise Ühendusega festival „Saare aed 2025“.

23.08.2025 osaleti Eestimaa uudseima kontseptsiooniga väliekspositsiooni „Hämarikus avanev Viidumäe“ avamisel. Sai avastada selle kauni paiga loodust ja olemust loodusretkede, muusika, kirjanduse ja valgusmängu kaudu.

Vilsandi saarel. Foto autor: Margit Tätte

Esmatähtis on keskkonna ja liikide kaitse

Kersti Murumets, ELKS-i Räpina osakonna juhataja

Saesaare pais, mis asub Ahja jõel Põlvamaal, on tekitanud palju arutelu selle vajalikkuse ja keskkonnamõjude üle. ELKS-i Räpina osakonna liikmed kohtusid 9. juulil 2025 Taevaskoja külavanema Ahti Bleivega, kes andis ülevaate kärestikulisele jõele paisu rajamisest ning rääkis lahti plussid ja miinused. Küsimusele, kas pais on vajalik, ei ole ühest vastust – see sõltub sellest, milliseid väärtusi ja eesmärke oluliseks peame. Pais on rajatud aastatel 1951–1952 ja on ajalooliselt seotud hüdroelektrijaamaga, mis oli Eesti esimene taastuvenergiat tootev rajatis pärast teist maailmasõda. Mõne jaoks on see oluline kultuuri- ja tööstuspärand, kuid õõvastav oli näha vanadel fotodel punaseid loosungeid ja viisnurki. Aastakümnete jooksul on Saesaare paisjärv kujunenud populaarseks ujumis-, paadisõidu- ja kalastuspaigaks. Selle likvideerimine võib mõjutada turismi ja kohalikke elanikke, kes kasutavad järve vaba aja veetmiseks. Kuigi Saesaare hüdroelektrijaama toodang on väga väike, aitab see mingil määral kaasa taastuvenergia osakaalu suurendamisele.

Argumendid paisu vastu on järgmised.

1. Keskkonnamõju ja kalade rändetõke

Pais on katkestanud vee-elustiku liikumisteed, see on kaasa toonud eraldatud ja ajapikku hääbuvad populatsioonid. See on oluline barjäär kalade vabale liikumisele, eriti sellistele liikidele nagu lõhe ja jõeforell. Ahja jõgi on looduslikult väga rikkalik, kuid pais takistab selle ökosüsteemi taastumist ning paisjärve elustik vaesub.

2. Looduslik jõe taastamine

Järveäärsed liivakivipaljandid on hakanud hääbuma, kadunud on allikad ja koopad. Paisjärv täitub setetega, kaldad on hakanud kinni kasvama ning veetaimestik vohama. Paisu eemaldamine võimaldaks taastada jõe looduslikku voolurežiimi, elupaiku ja mitmekesisust. Paljud riigid, sealhulgas Eesti, on hakanud paisusid eemaldama, et taastada ökosüsteeme.

3. Väike kasu energiatootmisest

Hüdroelektrijaama toodang on minimaalne ja ei kaalu üles selle negatiivset mõju loodusele.

Paisud ja paisjärved pole kestlikud ning on ökoloogilises mõttes väga kallid pidada. Kui prioriteediks on keskkonna ja liikide kaitse, on paisu eemaldamine põhjendatud. Saesaare paisjärve tulevik tekitab vastasseise ja on kogukonna lõhestanud. Vajalik on uus keskkonnamõjude hindamine, sest eelmisest on kümme aastat möödas. Kohalikud elanikud saavad küll sõna sekka öelda, aga otsustusõigus võiks jääda teadlastele ja spetsialistidele, kes on asjaga kõige paremini kursis. Keskkonnaamet on seisukohal, et Saesaare paisu allalaskmine on möödapääsmatu.

Pärast vestlusringi külakeskuses vaatasime oma silmaga üle nii Saesaare paisu, paisjärve kui ka jõelaev Lonny ning siirdusime võrratule Taevaskoja matkarajale, et nautida looduse ilu ja võlu. Taevaskoda on looduslik pühapaik, Loodus jälgib iga su sammu. Neitsikoopast kostus kangastelgede lõginat ja Emalätte allikaveega nägu pestes saime meiegi noorusliku jume.

Taevaskojas. Foto autor: Enn Reinvee

Tartlased Romantilisel Rannateel

Malle Peedel, ELKS-i juhatuse liige

ELKS-i Tartu osakonna kesksuvised õppereisi sihtkohaks oli Romantiline Rannatee. Läbisime sellest rannateest lõigu Audrust Virtsuni. Huvilisi oli palju ja nii tuli korraldajatel tellida 50-kohaline buss, millega oli rannateedel raske liigelda, aga sellest hoolimata oli reis sisemaa inimestele väga huvitav.

Reis algas 15. juulil 2025 kell 8.00 Tartu Vanemuise alumiselt parkimisplatsilt ja sõideti kõige otsemat teed pidi Suvepealinna, kus tehti esimene peatus. Pärnu võttis meid vastu kaunite parkide ja lilledega, küll amplites ja lillekastides, küll peenardel. Bussis oli kuulda õhkamist, et oleksid ometi samasugused pargid elurikkust armastavas Tartus.

Pärast kohvitamist Pärnu bussijaamas algas sõit Audru suunas. Sõitsime üle Pärnu uue silla ehk Rääma silla, mis avati selle aasta juunis ja on pikima avaga võrkkaarsild Baltikumis ja Soomes.

Teel Audrusse möödusime Audru golfiväljakutest ja Audru poldrialast, mis kuulub Natura 2000 linnualade võrgustikku. Audru alevikust läbi sõites nägime Audru mõisa pika korstnaga põllukivist piiritusevabrikut, magasiaita ning valitsejamaja.

Edasi kulges reis mööda Audru-Tõstamaa teed. Põikasime Liu sadamasse, kus külmutatakse ja fileeritakse kala. Seal saime tunda mere ja kalatöötlemise jääkide hõngu. Uudistasime rannaniidu taimi ning nautisime vaadet merele.

Järgmine peatus oli Kavarul, kus mere mõnus kohin pani naiste jalad tantsima.

Siis oligi aeg võtta suund Tõstamaa poole, kus ootas lõunasöök. Tõstamaa mõisa tutvustas kohalik giid. Kuulsime huvitavaid lugusid mõisast ja mõisnikest ning nägime kauneid restaureeritud ruume. Tõstamaa mõisa kasutatakse nii kooli kui ka rahvamajana. Väga omapärane oli Tõstamaa kirik oma võimsate tugipiilaritega.

Pärast maitsvat lõunasööki sõitsime ikka edasi põhja suunas ja uudistasime bussiakendest Lääne-Eesti maastikku, mida iseloomustab niitude ja puisniitude, soode, luhtade ja roostike rohkus. Giid Eha jutustas meile selle mereäärse piirkonna pinnamoe ja taimestiku kujunemisest.

Reisi viimane sihtkoht oli Virtsu. Peatuse tegime Virtsu vasall-linnuse maa-alal, kus giid tutvustas linnuse värvikat ajalugu. Sisemaa inimestena nautisime taas vaadet merele ja julgemad kasutasid võimalust ujumiseks. Tagasiteel oli taas peatus Suvepealinnas.

Oleme tänulikud giid Ehale ja bussijuht Koljale. Rõõmsatena mindi lahku, et kohtuda juba järgmisel reisir.

Tartu osakonna augustikuine õppereis

Malle Peedel, ELKS-i juhatuse liige

13. augustil 2025 käisid ELKS-i Tartu osakonna liikmed õppereisil marsruudil Tõravere observatoorium – Võrtsjärve külastuskeskus – Tamme paljand. Väljasõit oli nagu ikka Vanemuise alumisest parklast ja sõitsime otsejoones Tõravere observatooriumisse. Seal ootas meid giid, kelle vahendusel saime suurepärase elamuse.

Külastasime planeetide mudelitega õueala ja kosmoseatraksioonidega Stellaariumit. Saime teada, et observatoorium tegeleb Tartu Ülikooli teadus- ja arendustegevusega ning on tunnustatud partner rahvusvahelistes võrgustikes. Observatoorium panustab ka astronoomia, kaugseire ja kosmosetehnoloogia noorteadlaste koolitamisega ning teeb koostööd SA-ga Eesti Tudengisatelliit. Õppekäik observatooriumis, eriti kosmosetehnoloogia näitus, pani paljusid tundma aupaklikkust kosmose suhtes.

Foto autor: Malle Peedel

Foto autor: Malle Peedel

Observatooriumist lahkusime nähtu üle rõõmsalt arutledes ja sõitsime Limnoloogiakeskusesse, mis asub otse Võrtsjärve kaldal. Limnoloogiakeskus on Eesti Maaülikooli Võrtsjärve õppekeskus ehk lihtsalt järvemuseum. Meie tutvusime giidi abil kodumaiste ja ka eksootiliste kalade akvaariumidega, sh põrandaaluste akvaariumidega, mis pakkusid unustamatuid vaateid. Saime teadmisi ka mageveelinnustikust ja -limuskitest, ürgkaladest ja kalakivististest. Vaimustust tekitasid rekordkalade

mulaažid. Soovijad said kasutada interaktiivseid kalamäärajaid. Eksponaadid, sh interaktiivsed, olid harivad ja tekitasid positiivseid emotsioone.

Foto autor: Malle Peedel

Limnoloogiakeskuses sõime maitstva lõunasöögi, imetlesime vaateid Eesti suurimale siseveekogule Võrtsjärvele ja seejärel asusime teele Tamme paljandit väisama. Sinnasõidul rääkis giid Eha reisijatele Lõuna-Eesti aluspõhja kivimist – liivakivist – ja tutvustas Tamme paljandi tekkelugu. Tegime lühikese matka paljandi tähistatud matkarajal, millel kõndimine oli vihmase suve tõttu raskendatud – tuli otsida raja kõrvalt kuivemaid kohti. Vaev sai tasutud, sest nägime paljandunud liivakivi ikka ära.

Arvasime ühiselt, et meedias reklaamitud matkarajad vajaksid paremat korrasolekut. Tekkis küsimus, kes Eestis vastutab igaüheõigusel põhinevate matkaradade eest. Visit Tartu veebileheküljel on reklaam: „Naudi Lõuna-Eesti külalislahkust ja elamusterohket puhkust“, kuid kes tagab, et puhkus ikka elamusterohke on.

Puhjast läbi sõites rääkis giid Eha meile Puhja Püha Dionysiuse kirikust ja Käsu Hansust, kelle mälestustahvel on Puhja kiriku peaukse kõrval. Eha luges meile ka ette Käsu Hansu luuletuse „Oh! ma waene Tardo liin“ ehk nutulaulu Tartu hävitamisest. Tänutundega lahkuti Vanemuise alumisel platsil reisikaaslastest, reisikorraldajatest Illist ja Ehast ning bussijuht Koljast.

Foto autor: Malle Peedel

Sonda osakonna suviseid tegemisi

Stella Mäitse, ELKS-i Sonda osakond

ELKS-i Sonda osakonnal oli augustikuus kaks põnevat kohtumist. Esiteks käisime külas Letipea külaseltsil. Meid võtsid vastu Tiiu ja Enno Tammer. Vestluse teemaks oli tuumajaama ehitus ja selle ehitamise tagajärjed loodusele. Teise kohtumise teemaks olid tuulikud. Kokkusaamist viis läbi tuulikuid hooldav spetsialist, kes rääkis tuulikute ehitusest, hooldusest, vanusest ja paljust muust tuulikutega seonduvast.

Sonda osakonnal on traditsioon külastada igal suvel mõnda väikesaart. Oleme ringi täis saanud ja käime juba teist ringi, aga vahepealsete aastatega on saarte elu ikka väga palju muutunud. Seekord randusime Kihnus. Võtsime rattalaenutusest igaüks omale liiklusvahendi ja retk mööda saart võis alata. Saarele sõitsime reede õhtul ja esimene sõit ratastel oli meie ööbimiskohta Pärnamõisa majutusse. Laupäeva hommikut alustasime aga ekskursiooniga veoauto kastis. Giidiks oli meil Pärnamõisa majutuskoha peretütar. Sõitsime läbi Kihnu saare külad. Külastasime tuletorni, Kihnu muuseumi ja kirikut ning ja käisime ära ka Kihnu vana rahvamaja platsil. Kalmistul käisime legendaarse Kihnu Virve haua. Kuna laupäeval oli ka Kihnu kohvikute päev, saime pärast ekskursiooni osa Kihnu toitudest. Ratastega sai läbi sõita päris palju eriilmelisi kohvikuid. Õhtul seadsime aga sammud Kihnu rahvamajja kohalikule peole. Jalga sai keerutada ansambli Lõõtsavägilased saatel. Saime osa ka elu kurvemast poolest: nägime ära Kihnu matused.

Pühapäeva hommikul hüppasime jälle ratastele ja sõitsime taas kodukohvikutesse – kõiki ei jõudnud ju ühe päevaga külastada. Viimane kohvik, kus käisime, oli Kihnu sadama kohvik, sest mõnus puhkus hakkas otsa saama ja tuli siirduda praamile. Enne veel sai aga sadama kohvikus kõht täis söödud.

Saarel käib aeg kuidagi teistmoodi. Sul ei ole kuhugi kiiret, sa lihtsalt kulged, aga samas kaob see aeg kuidagi liiga kiiresti käest. Ääretult tore reis oli.

Fotode autor: Margit Soolep

Lugu Sargvere saarest ja Punahärrast

Tiiu Saarist, ELKS-i Paide osakonna esimees

Kunagi ammu olnud Sargveres Punahärraks kutsutud mõisnik, kellel olid punased juuksed ja vuntsid. Punahärral käinud aeg-ajalt kummitused peal. Nii olevat ta kella kahe ajal öösel oma punase koeraga saalis tantsinud. Lihtrahva vastu olnud väga kuri.

Punahärra õige nimi olnud Baggo-feet, mis rootsi keeles tähendab oinapead, kuid rahvas kutsunud teda Punahärraks ja õiget nime ei mäletatudki.

Mõisarahval olnud teadmine, et kui Punahärra ise kodust eemal või kaugemal reisil, on ta ise samal ajal koera kujul kodus ka olnud, sest koju jõudnuna olnud Punahärral kõik kodused sündmused teada.

Maetud olevat härra mõisa parki, kuid vaatamata kõigele käinud öösiti kodukäijaks ja rahvast kimbutamas. Haud olevat lahti kaevatud ja Punahärra maetud kirstus kummuli olekus. Keeratud siis õiget pidi ja saadud rahu. Ainult valge koer käinud öösiti haua.

Hauda olid pandud ka sõjariistad. Selleks kaevatud kõrvale teine auk. Nii ongi pargis kõrvuti kaks väikest küngast. Ühe all, millel peal ka hobuse kuju, puhkab Punahärra ise (seda on korrastatud) ja kõrval oleva künka all on sõjariistad. Et Punahärra taas kimbutama ei pääseks, pole keegi ta hauda hiljem lahti julgenud kaevata, et tõde teada saada.

Sargvere saar. Foto autor: Tiiu Saarist

Algselt, enne Punahärra hauda, olnud seal puupakule seatud veskikivist laud.

Punahärral oli ilus mustjaspruun täkk, kellega tal meeldis mööda oma valdusi kihutada. Härra oli kirglik jahimees ja tema päevad möödusid tihti metsas oma jahimaadel. Ühel jahiretkel juhtunud aga õnnetus – tema keevalise iseloomuga täkk kukkunud ja murdnud mõlema esijala sääreluud. Täkk tulnud saata loojakarja. Härra lasknud oma lemmiku matta mõisapargi loodepoolsesse serva ja istutada hauale saarepuu. Sellest kasvas pargi ja Eestimaa uhkemaid puid, mis oli üksikpuuna võetud ka looduskaitse alla. Tüve ümbermõõt oli rinnakõrguselt mõõdetuna 631 cm. Paraku on see puu tänaseks vanuse tõttu hävinud, 2016. aastal oli üks haru veel elujõuline. Saar oli oma elu jooksul saanud vähemalt kaks piksetabamust. Puu asukoht on tähistatud.

Rahvasuu teab rääkida, et augustikuu tuulistel täiskuuöödel võib saarepuu asukoha juures kuulda täku hirnumist ja näha ka Punahärrat kihutava täku seljas pargisügavusse kadumas. Arvatakse, et ta käib Härjamäele peidetud rahapada vaatamas.

Mõisahooned koos pargiga on enam kui aasta olnud eravalduses ja omanik on keelanud võõrastel ka pargi alal igasuguse liikumise. Nii pole võimalik enam minna ei Punahärja ega ka hobuse hauale. Ka Sargvere mõisa ees asuva Estonia teatri peadirigendi ja helilooja Verner Nerepi mälestuskivi juurde minek on piiratud. Vaid pargi kaugemast nurgast on võimalik uudistada keerdnud tüvega armunute puud ning Sargvere kohta lugude koguja ja mõisakoolis õpetaja ja giidina töötanud Sale Talviste mälestuspinki.

Armunute puu kohta on Sale Talviste kirja pannud alljärgneva loo.

Armunute puu mõisa pargis

Sargvere mõisas elanud imekaunis preili Eliise, kes olnud kaunis kui liiliaõis, nõtke ja habras nagu õrn akantuse väärt mõisa kauni peosaali laes. Seisuste kiuste armunud noor kärneripoiss preili Eliisesse. Noormehe tunded leidnud vastust ja armastus puhkenud noorte vahel õide. Juhuse tahtel saanud nende kohtumiste ja armuavalduste paigaks üks alleel kasvav puu. Noored uskunud, et nende armuleek ei kustu iial.

Peagi aga avastanud parun, Eliise isa, noorte suhte ja teinud sellele kurva lõpu, saates kärneripoisi mõisast teise, kaugel asuvasse mõisasse, mistõttu noored ei olevat enam iial kohtunud. Eliise kurvastus olnud suur. Ikka jalutanud ta üksinda oma armastuse puu juurde, kõndides mõtetes mööda alleed. Tema hingevalu võtnud endasse puu, mis keerdus spiraalselt kõveraks. Eliise sinisilmade pisaratest puhkevad igal kevadel armunute alleel pargi all õide sinililled. Nii elab legend ilusa Eliise ja kärneri armastusest Sargvere pargi alleel edasi.

*Armunute puu ja Sale Talviste mälestuspink.
Foto autor: Tiiu Saarist*

Sama puu lähedal on mälestuspink lugude kogujale Sale Talvistele.

Heausksete inimeste lootused

Malle Peedel, ELKS-i juhatuse liige

2. augustil 2025 kogunes grupp inimesi Aino ja Oskar Kallase võssa kasvanud maja juurde, et meenutada Aino Kallast kui Soome-Eesti ühiskirjanikku tema 147. sünnipäeval.

Aino Kallase mälestuskogunemise organiseerijaks oli ELKS-i Tartu osakond eesotsas osakonna juhatuse liikme Irja Alakiviga. Aino Kallase kultuuripärandiga tutvumiseks loeti tema loomingut. Irja Alakivi luges Aino Kallase päevaraamatust meeliülendava katkendi Eestimaa loodusest. Akadeemia

ajakirja peatoimetaja Toomas Kiho esitas katkendi Aino Kallase novellist „Rukkipõld“. Malle Peedel luges aga kogust „lgaviku väravad“ luuletuse „Tuleriidal“, mille lõpuread „[- - -] ära põleb vaid leegitsust piiranud kest, sinu vaim aga leegitseb igavest“ oleks nagu Aino Kallase ettekuulutus tema Eestimaa kodumaja põlemise kohta.

Toomas Kiho sõnavõtust jäi kõlama, et Eesti riigi püüdlused elasid Kallaste maja katuse all, sest oli ju Oskar Kallas Asutava kogu liige 1919. aastal. Kohalolijaid hämmastasid Oskar Kallase, Tartu Ülikooli audoktori, hindamatud teened hariduse ja kultuuri valdkonnas. Ta osales Miina Härma Gümnaasiumi ja Eesti Rahva Muuseumi asutamisel, aga ka Eesti Üliõpilasseltsi raamatukogu täiendamisel. Tollest raamatukogust kasvas välja Eesti Kirjandusmuuseum.

Kuulajatel tekkis küsimus, et kus on meie Tartu Muinsuskaitse komisjon, kelle ülesandeks on hoolitseda Eesti kultuuripärandi väärtuslikuma osa säilimise ja arendamise eest. Leiti, et Kallaste maja ja seda ümbritseva pargi säilitamise nimel peaksid valjuhäälselt sõna võtma siinses artiklis mainitud haridus- ja kultuuriasutused.

Toomas Kiho ja Irja Alakivi Kallaste maja terrassil.
Foto autor: Malle Peedel

Jaan Kaplinski, kel oli võimalus veeta oma lapsepõlv Kallaste majas ja kelle perelt läks see kinnistu AS Nordeconile, kirjutas luuletuses „Kui valitsejad“ järgmiselt: „Kui valitsejad jätavad rahva ilma tõest, vastab rahvas samaga“.

Kogunemine lõppes ühise arusaamaga, et tuleb enam kaaluda, kellele anda oma hääl Tartu linnavolikogu valimistel.

Kallaste maja juurest lahkuti heausksete inimestena, lootes, et Raja 31a nüüdne kinnistuomanik AS Nordecon leiab võimaluse kultuurilooliselt tähtsa maja restaureerimiseks või leiab uus Tartu linnavalitsus vahendid olulise kultuuriloolise objekti taastamiseks ja vääriliseks kasutamiseks.

Ootame infokirja kaastöid teile olulistel teemadel! Samuti ootame tagasisidet, mida soovite infokirjast lugeda. Saada oma arvamus info@elks.ee.

Infokirja pani kokku ja toimetas Eesti Looduskaitse Seltsi kommunikatsioonitoimkond.

Keeletoimetaja: Tiit Saar. Küljendaja: Eike Pensa.

Telli infokiri e-postiga

<https://elks.ee/liitu-meie-infokirjaga/>.